

Vilpun sanasattuma ja byrokraattien rituaalisanonnat

1.

Adessiivisija ilmaisee suomessa mm. tekemisen keinoa: *oja on kaivettu lapiolla, hiellä ja vaivalla ansaitut markat*. Tällaiset sanonnat vastaavat ruotsin *med-rakenteita* (*med spade, med svett och möda*), ja siksi adessiivi on pyrkinyt yleistymään toisenlaisiinkin tapauksiin, joissa ruotsi samoin on *med-rakenteen* kannalla: ilmaisemaan tapaa.

Usein näkee ja kuulee sanottavan esim. »tiedän sen varmuudella», »varmuudella ei vielä voida ennustaa ylihuomisen säättä». Ruotsin vastaava sanonta kuuluisi *med säkerhet*, mutta suora käänös ei tässä tapauksessa tee oikeutta suomelle. Kielesämme luonnostaan käytetty ilmaisukeino on sana *varmasti*, ja sitä kannattaa edelleen suosia.

Samanlaista ruotsin koneellista jäljitteilyä tapaa tuon tuostakin, vaikka hyväkorvaiset suomen käyttäjät ovat sitä jo kauan koettaneet välttää. Harvinaisia eivät ole semmoiset lauseet kuin »Olen ilolla tutustunut uuteen kirjaan» ja »Muistelen häntä kaipauksella». Suomen mukaista olisi sanoa *iloiten* (tai *ilokseni*), *kaivaten*. Juhlapuhujat ja muutkin ammattipuhujat panevat jotakin merkille »tyydytyksellä», kun suomessa sanottaisiin *tyytyväisenä* tai *mielihyvin*, ja he »tervehtivät» uudistuksia niin ikään »tyydytyksellä», vaikka hyvin voisivat *ottaa uudistukset vastaan tyytyväisin mielin* tai lyhyesti *iloita uudistuksista*.

Ystäviäkin joskus ajatellaan »lämmöllä» ja vaalituloksia odotetaan »jännityksellä». Luontevaa suomea tämä ei ole; sen sijaan voitaisiin ystäviä ajatella *lämpimästi* ja vaalituloksia odottaa *jännittyneinä* tai *jännittyneesti*.

Muutama lisäesimerkki: »Teollisuus otti hinnankorotuksen vastaan karvaudella» (paremmin: *karvaasti*). »Hän käsittelee aihettaan asiantuntemuksella» (luontevammin: *asiantuntevasti*). »Huomenna saattaa melkoisella todennäköisyydellä» (lyhempääkin olisi sanoa: *melko todennäköises-*

ti). »Väite on esitettävä pienellä varauksella» (mieluummin: *Väite on esitettävä pienin varauksin* tai *Väitteeseen on liitettävä pieni varaus*). »Puserot ovat melkein samanlaiset, sillä erotuksella vain, että - - .» (Voitaisiin nasevammin sanoa: *se vain erona*. Juhani Aho suosi aikoinaan tällaista rakennetta: *se vain eroa*.)

Ajankohtaisten tapausten yhteydessä osui silmiini äskettäin seuraava lause: »Olemme seuranneet suurella mielenkiinnolla, miten opetusministeriö pystyy järjestämään - - .» Kovin ruotsinmukaisesti tämäkin lause köpittelee (ruotsissa *med stort intresse*). Voisihan sanoa hyvän joukon suomalaisemminkin: olemme seuranneet hyvin *kiinnostuneina* tai *kiinnostuneesti*. Hie-man kirjalliselta tämäkin tosin tuntuu; raikkaamman vaihtoehdon kuulin kerran hyvän leivonmäkeläisen kielenkäyttäjän Vilppu Tikkasen suusta. Mutta siitä enemmän hiukan tuonnempana.

Joskus tavan adessiivi on sentään katsottava hyväksyttäväksi ilmaisukeinoksi. Vakiintuneita ovat varsinkin monet sanonnat, joissa adessiivia määrittää adjektiivi tai adjektiivinen sana. Niinpä voidaan sanoa *monella tavalla*, samoin *suurella vaivalla* (vaikka mieluummin *vaivalloisesti* kuin pelkkä »vaivalla»), *kovalla kiireellä* (vaikka ilman adjektiivia *kiireesti* eikä »kiireellä»). Tilastolliseen kielenkäyttöön kuuluu semmoinen sanonta kuin *10 prosentin todennäköisyydellä*.

Samanlaisia vakiintuneita tavan adessiiveja ovat myös *johdolla* ja *avulla*: *Orkesteri soitti Kamun johdolla*, *Korjasin moottorin naapurimme avulla*. Joskus adessiivia *avulla* näkee korjattavan instruktiiviksi *avuin*: »Korjasin moottorin naapurimme avuin.» Ei tällöinkään väärin ole, mutta hiukan keinotekoiselta se kuulostaa.

2.

Lupasin kertoa siitä, mitä leivonmäkeläiseltä Tikkasen Vilpulta olen oppinut tuon nilkuttavan ilmauksen »suurella mielenkiinnolla» sijaan. Ensin kuitenkin muutama sana sanavalmiista savolaisesta Tikkasen suvusta.

Jostain syystä on näihin Tikkasiin keskittynyt huomattava määrä journalistisen pirteuden, asioiden julkistamisen halun ja etevän sanankäytön geenejä. Yksi Suometaren perustajista ja lehden pitkäaikainen toimittaja oli kiuruveteläinen tohtori Paavo Tikkanen (1823—1873); hän oli 1840-, 1850- ja 1860-luvun huippujournalisti, yhteiskunnallinen vaikuttaja ja verrattoman notkeasanainen suomen kielen kehittäjä. Lukuisat nykysuomen välttämättömät sanat — *asiantuntijasta* ja *mielipiteestä teollisuuden, valtioon ja vastuuseen* saakka — ovat hänen sepittämiään tai Savosta kirjakieleen tuomiaan.

Paavo Tikkasen poika oli taidehistorian professori J. J. Tikkanen (1857—1930). Hänetkin tunnettiin sekä elävistä luennoistaan (sana *luento* oli isä-Paavon keksimä) että taiteellisten ilmiöiden terävästä tarkkaamisesta (Paavo Tikkanen oli tuonut kieleen myös sanat *taiteellinen*, *ilmiö* ja *tarkata*). Sanan- ja piirtimenkäytöstään tunnettu Henrik Tikkanen (s. 1924) on J. J. Tikkasen pojanpoika.

Toista haaraa Tikkasia oli kuopiolais-syntyinen Eino Tikkanen (1889—1953), runoilija, Helsingin Sanomien toimitussihteeri, Uuden Auran päätoimittaja ja Uuden Suomen toimitussihteeri. Pieni näyte hänen vireästä tyylistään (vuodelta 1946): »Juuri nämä yllätykselliset sattumat ne ovatkin journalistiikan tunturi-ilmaa. Sensaatio ei ole pelkästään bulevardilehtien todellinen ilmapiiri, vaan koko lehdistön, koko journalistiikan elinhermo ja pohjavire — sensaatio sellaisenaan, bulevardiloasta vapaana.» Linjaa jatkaa Eino Tikkasen poika, Helsingin Sanomien nykyinen päätoimittaja Heikki Tikkanen (s. 1930).

Yksi haara savolaisia Tikkasia näyttää jo joskus 1600-luvulla muuttaneen silloiseen asumattomaan Hämeen pohjoiskolkaan, Pohjois-Päijänteen kahta puolta. Korpilahden luoteisosan Tikkanen kylää sanotaan korpilahtelaisittain yhä Tikkas-kyliksi, ja kun sinne mennään, mennään Tikkasiin. Korpilahden naapuripitäjän Leivonmäen (oikeammin Levonmäen) Havunmäestä tapasin kuumana kesäpäi-

vänä 1961 propsipinon ääreltä 82-vuotiaan Vilppu Tikkasen.

Murteentutkijan kannalta tämä sattuma hipoi sensaatiota. En ole usein kuullut yhtä verevää ja luovaa sanankäyttöä, johon sitä paitsi liittyi nasevaa olevien olojen arvostelua kuten virkeään journalismiin yleensäkin.

Vilppu oli kaskenpolttajien jälkeläisiä ja itse kaskenpolttaja; ruispalot olivat hänen riemunsa ja intohimonsa: »Kyllä ne olj huvittavia tulia kun niitä poltettii.» Vankkaa viljaa sillä kurin tuli: »Se olj sitten ruukiin ruista että se järis ku sitä poikki leikkas!» Kaskirukiiseen perustui entisajan vauraus; kun siitä on luovuttu, niin ihme kö tuo, että »nyt ne jo päivitteä rahan puutetta ja leivän puutetta». Ja silti eletään leveästi: nykyinen maan ja muun haaskaus »tämähän on minusta semmosta tuhluuelämätä».

Suostui Vilppukin sentään tuhluuelämään, tulemaan autokyydissä sähkölliseen naapuritaloon nauhoitettavaksi. (Nauhoituksen tulokset ovat vielä toistaiseksi hyvässä tallessa, Helsingin yliopiston hoivissa sen kellarikerrokseen järjestetyssä Suomen kielen nauhoitearkiston nauhavarastossa.)

Ukkosti, hiosti, kuumaksi paahtuneen auton korissa oli tukalaa. Vilppu perille päästyä pyyhki hikeä otsaltaan: »Ei tuossa nyt ehtinnä liijaks palavoituva.»

Sitten alkoi ukkonen räikää ja nauhatalon sähkötkin menivät poikki. Vilpulla oli kriittinen selitys ukonilmojen runsaisiin tihutöihin; tekniikan kehitys oli mennyt liian kauas luonnonvoimien edelle: »Sen tekee tuo yletön sähköileminen moalimassa jo.»

Ja taas Vilppu palasi pahoittelemaan nykyisten maanviljelijöiden laiskuutta. Ennen oli viljely voimassaan; »siihi olj ihmiset paljon *kiinnokkaampia*».

Siinä oli Vilpun varsinainen leimaus. Juuri tällaisissa leimahteisissa sanasattumissa on kielenviljelyn elinhermo ja pohjavire, Eino Tikka mukailakseni. Vilppukin oli tietysti tuntenut häntä toistakymmentä vuotta vanhemman yleiskielisen uudissanan *mielenkiinto*, varmaan myös siihen liittyvät 1920-luvun johdokset *kiin-*

nostaa ja *kiintoisa*. Se, jolla on intoa johonkin, on innokas; siispä se, jolla on kiintoa, on kiinnokas. Tällaisin väläyksiin luovan sanankäyttäjän ajattelu etenee.

Nyt palaan tuohon alumpana mainitsemaani ruotsalaismalliseen lauseeseen: »Olemme seuranneet suurella mielenkiinnolla, miten opetusministeriö pystyy järjestämään vuonna 1976 lamaan lyödyn Suomen kielen nauhoitearkiston tulevaisuuden.» Voidaan siis kyllä sanoa *kiinnostuneesti* tai *kiinnostuneina*. Mutta voiton siittäkin vie Tikkas-Vilppu: opetusministeriön ryhtymyksiä voidaan ja pitääkin seurata *kiinnokkaasti*, *kiinnokkaina*.

3.

Kaksi puhelinkeskustelua:

I

Tuomas (johtaja): Luumupuu.

Usko (päällikkö): Terve! Tässä Usko.

Tuomas (epäillen): Te-erve! Mikä miehellä mielessä?

Usko (uskollisena): Pitääs saara asiat järjestykseen.

Tuomas: Ainahan sinä saat, kun soitat vaikka Lirkulle. Lirkku osaa järjestää.

Usko: Näin on. Lirkku osaa.

Tuomas: Juuri näin on. Pannaan Lirkku järjestämään. Asia selvä. Rautaisen selvä. Terve!

Usko: Terve!

II

Lirkku (osastopäällikkö): Borgslott.

Usko (toimistopäällikkö): Tässä taas Usko. Saisitkos asiat järjestykseen? Tarvi-taan suhteitasi. Ja kerubinsilmiäsi.

Lirkku: Eiköhän saada. Eilen sanoin sillä tavalla. Tänään minun ei itse tarvitse sanoa millään tavalla, ainahan joku toinen voi sanoa toisella tavalla ja allekirjoittaa paperin. Ja esittelijähän aina saadaan. Varmistamaan.

Usko: Näinhän se on. Tätä tarkoitinkin.

Lirkku: Juuri näin on. Terve.

Tämä on nyky-Suomessa melko tyypillistä johtaja- ja päällikötason puhelinkeskuste-

lua, jonka selville saamiseksi ei tarvita edes salakuuntelua: asioiden kehitys aikanaan paljastaa, miten asiat on hoidettu, ja puhelijujen rituaalisanonnat ovat muutenkin tuttuja. Pari sanontaa ottaisin puheeksi.

Erilaisilla johtajilla ja päälliköillä (ja ehkä heidän vaikutuksestaan yhä useammin ihan tavallisillakin ihmisillä) on nykyään tapana aloittaa puhelinsoittonsa sanoilla »tässä sejase». Kuulostaa omituiselta. *Tässä* viittaa normaalisti johonkin, mikä on suunnilleen puhujan käden ulottuvilla: »Tässä se kirja nyt vihdoin on.» Sen vastakohta on *täällä*; se viittaa puhujan koko havaintopiiriin: »Ei täältä (vaikkapa kirjastosta tai kokonaisesta kaupungista) tunnu sitä kirjaa löytyvän.»

Vastaavasti *siinä* viittaa kuulijan kosketuspiiriin, *siellä* kuulijan koko havaintopiiriin. Kun Usko soittaa Tuomaalle ja sanoo »Tässä Usko», voisiko Tuomas vastata »Vai siinä sinä olet»? Ehkä siinä tapauksessa, että hän tuntee näkymättömän Uskon ikään kuin kehnäävän itsensä parissa.

Ennen *tässä* ja *täällä* -sanojen raja oli selvä, enää se ei ole. Äskettäin Lundin yliopiston suomen kielen lehtori Pentti Soutkari kysyi minulta, onko kielitoimisto antanut jonkin uuden ohjeen *tässä* ja *täällä* -sanojen käytöstä, kun yhä useammat Suomesta-soittajat ensi töikseen ilmoittavat hänelle olevansa »tässä». Ennen he ilmoittivat olevansa »täällä». Joukossa on sellaisiakin, joiden pitäisi tuntea kielitoimiston ohjeet.

Mitäpä tuohon muuta olisi voinut vastata kuin ettei sellaista ohjetta ole tietääkseni annettu.

Entä sitten tuo *näin on*? *Näin* merkitsee samaa kuin *tällä tavalla*, ja *tämä* viittaa siihen, mikä kuuluu puhujan omaan havaintopiiriin: »Tee solmu näin, niin pitävä tulee.» Puhujan omaa havaintopiiriä on sekin, mitä hän juuri on sanonut: »Asiat tuntuvat olevan kunnossa. Näin minä Miljalle sanoin.»

Edellisessä lauseessa tulisi kyseeseen myös *niin*. *Niin* tarkoittaa samaa kuin *sillä tavalla*, ja *se* viittaa periaatteessa siihen, mikä kuuluu kuulijan havaintopiiriin: »Niin sinä sen solmun teit, ja siksi se pur-

kaantui.» Kuulijan havaintopiiriä on puhujan kannalta myös se, mitä kuulija juuri on sanonut: »Vai niin sinä tuumaillet.» Voipa kuulijan havaintopiiriksi hahmotua sekin, mitä puhuja on sanonut: »Asiat tuntuvat olevan kunnossa. (Kuulija jo tietää tämän, siksi puhuja voi jatkaa:) Niin minä ainakin olen ilmoittanut.»

Mutta voiko puhuja puolestaan sisäistää kuulijan (= toisen puhujan) viestin siten, että hän tuoreeltaan hahmottaa sen osaksi omaa havaintopiiriään, omaa kokemustaan? Onko seuraava virkejakso edes mielekäs: »Kerroit juuri matkastasi. Olipas tämä hauska matka. Vai näin sinä pääsit perille.»

Käsittääkseni tuo jakso ei ole mielekäs, ja yhtä vähän mielekäs on pronomien perinnäisen käyttelyn kannalta äskeisten puhelinkeskustelujen hoku »näin on» — ellei sitten haluta osoittaa, että äänessäolijan ja äänessä olleen persoonat aivan kuin yhtyvät johonkin salaperäiseen yhteisjuoneen.

Ehkä jotkut johtajat ja päälliköt tarvitsevat suunnitteluunsa tätä yhteisjuonen salamyhkää. Avoimessa viestinnässä myönnetään toisen sanoma oikeaksi vastaamalla *niin on*, ei »näin on». Ja normaalissa puhelinviestinnässä aloitetaan puhelu sanomalla *täällä sejase*, ei »tässä sejase».

Pronominit ja pronominiadverbrit ovat kuin ovatkin tärkeitä: ne ovat havainnon, elämyksen ja kokemuksen perusluonteisia viittoja. Pronominisanojen täsmällisestä käytöstä ei ole varaa tinkiä.

T. I.

Suomen kielen nauhoitearkiston vaiheiden seurua ei varsinaisesti kuulu Kielemme käytäntö -osaston alaan; arkiston lamaanlyönnin ja valtiollistamisen vaiheista saataneen aikanaan tarkka historiallinen selvitys. Sanat ja sanankäyttö ovat kuitenkin usein kytköksissä asioihin. Edellä olevan pakinasarjan taustaksi on hyvä tietää, että pakinat alun perin on julkaistu helsinkiläisessä sanomalehdessä maaliskuun, huhtikuun ja toukokuun 1983. Juuri maaliskuun ja huhti-

kuussa viimeisteltiin vaalien takia eroamaan joutuvan hallituksen ministeriöissä valtion tämän vuoden ensimmäistä lisäbudjettiesitystä. Toukokuun alussa nimitetty uusi hallitus sai esityksen painovalmiina korjausvedoksena, jonka se ensi töikseen joutui viemään eduskuntaan. Epäselväksi on jäänyt, moniko uuden hallituksen jäsenistä tiesi, mikä tarkoitus oli esityksen lauseilla, joiden mukaan toisaalta erääseen

valtion tutkimuslaitokseen perustetaan sen ja Helsingin yliopiston »työnjaon kehittämiseksi» kaksi tutkijan tointa, toisaalta Helsingin yliopistosta lakkautetaan kaksi assistentin tointa. Nämä lauseet kesäkuussa 1983 hyväksyessään eduskunta joka tapauksessa suisti Suomen kielen nauhoitearkiston yliopistollisesta tehtävästään tuntemattomaan kohtaloon.